

Szabó-Thalmeiner Dóra¹

Jan Eichler *NATO's Expansion After the Cold War*² című könyvének recenziója

1. Bevezetés

Jan Eichler cseh származású kutató, jelenleg a Prágai Közgazdasági Egyetem Nemzetközi Tanulmányok karának oktatója és a Centre for European Politics munkatársa. A múltban dolgozott a Csehszlovák Hadsereg vezérkarában, és nyolc éven keresztül, 1990-ig szerepet vállalt a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Honvédelmi Minisztériumában.

Eichler fő kutatási területei közé tartozik a terrorizmus, a transzatlanti kapcsolatok, a fegyveres konfliktusok, illetve a nemzetközi biztonság. Általán elemzett műve, a *NATO's Expansion After the Cold War: Geopolitics and Impacts for National Security* 2021-ben jelent meg a Springer *Global Power Shift* című sorozatának részeként, és hivatott mélyebb betekintést nyújtani Eichler munkájába. A mű a hidegháború utáni időszak áttekintésével szeretné feltárni a NATO terjeszkedését a posztszovjet térségben, e terjeszkedés geopolitikai és stratégiai vonzatait vizsgálni, illetve azon következményeit, amelyek hatással voltak a nemzetközi biztonsági kapcsolatokra Európában.

A könyv hét fejezetre oszlik, azonban e hét fejezet központi eleme maga a NATO terjeszkedése, amelyet Eichler esettanulmányokon és a hidegháború lezárulása óta eltelt évek történésein keresztül láttat. Az alkotó különbséget tesz a terjeszkedés szintjeinek és különböző formáinak vizsgálatakor – külön kezeli a geopolitikai, a katonai és az ideológiai szinteket, hiszen számára szimbolikus töltete van a terjeszkedés egyes jellemzőinek.

Eichler egyértelműen Európára fókuszálva gondolkodik a NATO terjeszkedéséről, és a művében felvonultatott esettanulmányok – a Krím félsziget, Grúzia, a Fekete-tenger vagy épp a Baltikum – mind arról tanúskodnak, hogy az író az amerikai nézőpontot kizárólag a NATO szervezeti szintjén vizsgálja doktrínák és irányelvek bemutatásán keresztül; nem kiemelt aktorként gondol rá. Ennek okán recenzióban sem fognak nagy hangsúlyt kapni e doktrínák, hiszen a szerző is elsősorban a realizmus fogalmain keresztül vizsgálódik, az Egyesült Államok szervezeti szintű szerepvállalására nem tekint komoly befolyásoló tényezőként. Az említett hét nagy fejezetben az alkotó négy lépést és mérföldkővet görget végig a NATO terjeszkedésének hullámai mentén, amelyeknek a nemzetközi kapcsolatok tudományának szempontjából nagy jelentősége volt az európai kontextusban.

¹ Szabó-Thalmeiner Dóra a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok alapszakos, harmadéves hallgatója, kutatási területe az izraeli–palesztin konfliktus és a közel-keleti hidropolitika.

² Jan Eichler: *NATO's Expansion After the Cold War: Geopolitics and Impacts for International Security*. Springer, 2021.

A *NATO's Expansion After the Cold War* mű hiánypótlóan mutatja be egy szeletét a NATO-terjeszkedés európai megközelítésének és felfogásának, kiemelt hangsúlyt fektetve Oroszország szerepére a hidegháború utáni időszakban. Politikai nézeteit Eichler nem rejti véka alá, és már csak a könyvben felvonultatott példák során is határozott állásfoglalást tesz mind a posztsovjettárság jelenét és jövőjét, mind pedig napjaink nemzetközi kapcsolatok tudományterületének alakulását illetően. Amellett, hogy a könyv számos összefüggést tár elénk a nemzetközi biztonsági kapcsolatokban és határozott neorealista értelmezési keretével inspirál minket a folyamatok továbbgondolására, úgy egyszerre izgalmas olvasmányként is szolgál.

2. Realizmus és neorealizmus a NATO-terjeszkedés vonatkozásában

Eichler számos realista és neorealista gondolkodóra támaszkodik művében és vázolja fel aggodalmát Oroszország térnyerésével kapcsolatban – nem ódzkodva attól sem, hogy kifejezze álláspontját az elmúlt két évtized konfliktusai kapcsán. Eichler három realista fogalmon keresztül láttatja művében a NATO terjeszkedésének mibenlétét, amelyek a „csoportként létezés” (*groupism*), az egoizmus és a hatalomközpontúság. Ezek ismeretében arról ír, hogy a „csoportként létezés” fogalma alatt a NATO azon törekvését véli felfedezni, miszerint a terjeszkedéssel saját szervezetének stabilitását és biztonságpolitikai szempontból központi szerepét szeretne volna mélyíteni. A NATO a hidegháború befejeztével egy addig soha nem tapasztalt bővülési folyamaton ment keresztül, ami a „csoportként létezés” fogalmát és addigi gyakorlatát jelentősen átformálta;³ az Egyesült Államok által vállalt addigi biztonsági és védelmi garanciák mellett megjelent Oroszország hangja is, elégedetlenül fogadva azt, hogy az ő álláspontjuk és biztonsági rendszerük nem felelt meg a NATO-nak.

Az egoizmus fogalmának és ennek a NATO-terjeszkedésre vonatkoztatott hatásának kifejtésekor Eichler némileg eltér eredeti vizsgálódási pontjától, és számba veszi a nemzetközi kapcsolatok tudományterületére gyakorolt hatásokat is. Huntington (1958) és Tammen (2020) gondolataira támaszkodva ő maga is arra az álláspontra helyezkedik könyvében, hogy az egoizmus az államok egy csoportját érinti csak, amelyek elsősorban agresszív revizionista, hegemon vagy épp kapzsi viselkedést tanúsítanak, ezzel előidézve a konfliktusokat napjaink nemzetközi kapcsolataiban. A NATO-terjeszkedést az egoizmus lencséjén keresztül vizsgálva pedig ennek megfelelően látja. Számára a bővülés nem más, mint az új tagországok gazdasági és katonai elitjeinek érdekérvényesítése, akik hamar belekényelmesedtek az USA által nyújtott biztonságba, ezáltal nem törődve a nemzetközi politikai következményekkel. Eichler azonban a hidegháború két nagy aktorára, az Egyesült Államokra és Oroszországra is kritikusan tekint, hiszen míg az USA e lépésével számos új szövetségest és katonai hatalmat nyert, addig Oroszország a 2000-es

³ 1999-ben három ország, Magyarország, Lengyelország és Csehország, majd 2004-ben további hét kelet-közép-európai ország lett a NATO tagja (Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia és Szlovénia). Mindez komoly konfliktusokat szült Oroszországban és az egyszer a keleti blokkba tartozó országokban is.

években tanúsított viselkedésével bizonyította egoizmusát,⁴ ezzel a pozitív béke felől elmozdulva a negatív béke irányába.⁵

Az Eichler által használt utolsó fogalomra, a hatalomközpontúságra kitérve már a szerző is objektívebben és kritikusabban tekint, összegzésében vizsgálva a hidegháború utáni hatalomeloszlást a kemény és puha hatalmak figyelembevételével. Eichler a hatalomközpontúság kapcsán már kizárólag az Egyesült Államok szerepét hangsúlyozza, éles ellentétbe állítva Oroszországgal. Kemény és puha hatalom szempontjából is kiemeli az USA élvonalbeliségét, hiszen biztonsági rendszerének stabilizálódása, a hatalom maximalizálása és nem mellesleg a Nyugat mint ideológiailag és életmód szempontjából is vonzó kép egyre gyengítette Oroszországot, folyamatosan elvéve és egyre kevesebbet hagyva addigi renoméjából.

3. A katonai feszültség növekedése, és Oroszország mint passzív aktor

A 2004 végével a NATO-hoz csatlakozó hét kelet-közép-európai állam okozta vitás kérdések és konfliktusok nem látszottak csendesedni a NATO-terjeszkedés második hullámának lezárulásával sem, sőt. A szerző számára e kifejezetten fontos időszakban elkezdett nőni a katonai és politikai feszültség, és megnövekedett a NATO által indított gyakorlatok száma – elsősorban Oroszország miatt.

A *NATO's Expansion After the Cold War* című műben a szerző Oroszország „számlájára” két eseményt ír fel; a 2008-as orosz–grúz háborút és a Krím félsziget 2014-es elfoglalását. A 2008-ban bekövetkezett események előzményeként fontos felvázolni, hogy a NATO terjeszkedésének harmadik hullámába szeretett volna lépni, amelynek keretében Grúziát és Ukrajnát tervezte bevonni a Tagsági Akciótervbe.⁶ Eichler az orosz–grúz háború kialakulása kapcsán nyíltan beszél az Egyesült Államok mulasztásáról a hidegháború után, és arról, hogy a kilencvenes évek végére Grúzia hogyan vált társadalmilag zilált, korrupcióval átitatott országgá az USA elenyésző jelenléte miatt. 1998-ban ugyan az USA visszatért Grúziába, és a két ország között katonai együttműködési megállapodás is született, a 2008-as eseményeket mégis elkerülhetetlennek látjuk a mű alapján. Minderre csupán ráadás a háború végével aláírt Medvegyev-doktrína, amely bár a nemzetközi jog és multipoláris világ kiépítésének fontosságát is hangsúlyozza, mégis tartalmazza a sorokat, amelyek szerint: „Oroszország meg fog fogja védeni a világ összes orosz állampolgárának életét és érdekét, kiemelten az ország területén és határai közelében” – amit Eichler úgy fordít le, mint fenyegetést a NATO jövőbeli missziói felé és nem mellesleg Oroszország félelmét az USA hatalmától. A szerző a Krím félsziget elfoglalását azonban már teljesen egyoldalúan tekinti, nem hagy teret a kritikus gondolkodásnak, és úgy véli, Oroszország

⁴ Eichler művében több alkalommal hangsúlyozza a 2008-as és a 2014-es éveket, amikor Oroszország aktív lépéseket tett annak érdekében, hogy gátolja a NATO terjeszkedését – 2008-ban az orosz–grúz háborúval, majd 2014-ben a Krím félsziget elfoglalásával.

⁵ A pozitív és a negatív béke fogalmát Johan Galtung (1964) fektette le, miszerint a negatív béke a közvetlen erőszak megszűnését jelenti, míg a pozitív béke magában foglalja a konfliktus okainak megszüntetését is (amivel valóban a fenntartható békét lehet elérni).

⁶ *Membership Action Plan* (rövidítve: MAP).

legfőbb és már-már egyetlen motivációja erre az volt, hogy birtokoljon egy területet, ahol minden adott hatalmának demonstrálására – Eichler csupán másodlagos érvként említi, hogy a területszerzésből valóban profitálhatott is Oroszország védelmi szempontból.

Eichler a NATO-terjeszkedést amellett, hogy esettanulmányokon keresztül szemléli – ami ebben a fejezetben kiemelten igaz –, megjeleníti a doktrinális gondolkodás fogalmát is, és Medvegyev mellett nagy figyelmet szentel Jens Stoltenberg, korábbi norvég miniszterelnöknek, aki nem mellesleg 2014 óta napjainkig a NATO főtitkára is. A Krím félsziget elfoglalása után Stoltenberg 2017 júniusában, Vilniusban tartott beszédében fejezte ki nézeteit Oroszországról és az orosz stratégiáról, amit a könyv írója, Eichler kulcsfontosságú pontként emel ki. Alapvetően neorealista színezetű beszédében Stoltenberg a NATO-ra mint aktív aktorra, és Oroszországra mint passzív aktorra hivatkozik, amely két fél között akarva-akaratlanul egyre csökken a távolság. E gondolat két kulcsa az, hogy a NATO a terjeszkedésével növeli területét és gyarapodik stratégiailag is, míg Oroszország, az egyre inkább visszaszoruló fél e „kényszerhelyzetben” biztonsági fenyegetéssé válik a NATO szervezete és a tagországok számára is.

4. Összegzés

Jan Eichler *NATO's Expansion After the Cold War* című művében lényegre törően és határozottan mutatja be a hidegháború lezárulása óta eltelt harminc évet. Azon harminc évet, mikor a NATO több hullámban „vezényelte le” bővülését sikeresen az Oroszország által támasztott biztonsági nehézségek ellenére is.

A szerző amellett, hogy a doktrinális gondolkodás jelentőségét is hangsúlyozza a könyvben, és számos esetben a NATO, az Egyesült Államok vagy épp Oroszország doktrínáin keresztül szemlélteti a NATO terjeszkedésének alakulását, nagy figyelmet szentel a 2000-es évek konfliktusainak is, és esettanulmányok által, színesen tárja az olvasó elé az elmúlt időszakot. A könyv számos pontján felvethető lenne kritikaként a cseh származású kutatónak, hogy elfogult a NATO-val szemben, és az Oroszország felé táplált erős ellenérzései áthatják a művet, azonban módszertanát és a részletesen levezetett realista, illetve neorealista gondolatait tekintve megalapozott lehet végső konklúziója. Eichler ezáltal belehelyezkedik abba a már-már pátozós képbe, amelyet más realista gondolkodók esetében ő maga is említ; a jövőre még inkább előretekintve vizionálja Oroszország hanyatlását csupán az állam természetéből adódóan a realizmus fogalmi keretei közt. Amire az eddigi trendek alapján nagy esély van.

A könyvben a szerző kifejezetten sok időt szán arra, hogy Kelet-Közép-Európa és a Baltikum országait áttekintse, azok NATO-val ápoltságát elemezze és a csatlakozásukkor felmerült biztonsági kérdéseket taglalja. Eichler elsősorban Ukrajnára, egészen pontosan a Krím félszigetre, illetve Grúziára fektet nagy hangsúlyt, de a mű végére a szerző egy másik szívügye is körvonalazódik, ami talán fontosabb számára a NATO-nál és az orosz befolyásnál is. Nem más ez, mint a nemzetközi kapcsolatok tudománya, amellyel kapcsolatban aggodalma érződik át a sorokon. A biztonsági problémákon és fenyegetéseken túl ugyanis az Európában a NATO-terjeszkedés által kialakult hatalmi közegben nehéz elnavigálni a különböző érdekellentétek között úgy, hogy fenntartható

legyen a folyamatos fejlődés és haladás – s véletlenül se alakuljon ki egy eddiginél súlyosabb konfliktus.

Jan Eichler ugyan könyve végére valóban pedzegeti a helyzet elfajulását és egy háború kialakulását, ő maga is felveti, hogy a hidegháború alatt aláírt szerződések jó mintát mutatnak az országok vezetőinek arra, hogy mindig van lehetőség kompromisszumokra. A *NATO's Expansion After the Cold War* című mű ugyan támaszt elénk egy megközelítést és értelmezési keretet, mégis inspirál minket arra, hogy az adott realista fogalmak mentén mi magunk is kialakítsuk véleményünket – épp ezért fontos olvasmány mindenkinek, aki szeretne a mélyébe látni az elmúlt harminc év biztonsági kérdéseinek.